

Šebánek, Jindřich

Možnosti dalšího vývoje diplomatiky v rámci historické medievalistiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1965, vol. 14, iss. C12, pp. [33]-52

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102027>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JINDŘICH ŠEBÁNEK

MOŽNOSTI DALŠÍHO VÝVOJE DIPLOMATIKY V RÁMCI HISTORICKÉ MEDIEVALISTIKY

Možnosti, o nichž tu míním před tímto vpravdě nejkompetentnějším fórem ve svém sdělení uvažovat,¹ týkají se — to budiž především zjištěno — jen vlastní takzvané klasické diplomatiky středověké, ve smyslu časovém pak středověku zhruba do počátku 16. věku. Tím je už zajisté můj úkol jistým způsobem omezen, nikoli však usnadněn, spíš naopak ztížen. Proč, je jasné: pro období mladší bychom se zajisté naráz shodli aspoň v jedné, ne nepodstatné věci, že totiž možnosti dalšího vývoje diplomatiky jsou reálnou skutečností, ba že rozvinutí těchto možností (konkrétně vše, co náleží v široký obor takzvané diplomatiky novodobé) má pro historickou vědu prvořadý význam. Jde-li však výslovně jen o klasickou diplomatiku, je třeba na jedné straně počítat s těmi, kdož jsou ochotni anticipovat možnosti dalšího vývoje této diplomatiky v rámci medievalistiky, na straně druhé však také s medievalisty, klonícími se více či méně k názoru, že klasická diplomatika dala medievalistice v podstatě už vše, co jí vůbec dát mohla, stavší se použitelným nástrojem v rukou všech, kdož z kteréhokoli přístupu studují dějiny středověku, tedy i jako zpracovatelé či vydavatelé pramenů diplomatické povahy. Pro jedny budou takto možnosti, o nichž míním uvažovat, otázkou prvořadou, pro druhé okrajovou, ne-li zbytečnou. Obracím se však se svými úvahami k obojím s úmyslem pokusit se o objektivní zvážení celé situace.

Jako pracovník, žijící a pracující sice stranou velkých světových medievalistických center, sledující však — pokud je to vůbec možné — po léta s jistou soustavností vývoj a plody historické medievalistiky, odvážil bych se formulovat na samém počátku svých úvah tuto tézi: v celé, rozsahem i svou povahou (to jest především úsilím o hledání nových cest a nových cílů) vpravdě impozantní medievalistické tvorbě posledních let a desetiletí je skutečně diplomatického podstatně méně, než co odpovídá podílu (počtem i významem) diplomatického materiálu v celku pramenné látky, s níž soudobá medievalistika, podtrhující právem zásadu komplexnosti této látky, pracuje. To znamená, že (po mém soudu) je tu jistá disproporce, která by se i ve výsledcích medievalistiky měla projevit.

To, co jsem zatím řekl, sotva kdo může vážně vzít v pochybnost. Jiná je situace, dodám-li ještě, že tato disproporce po mém soudu výsledky medievalistiky ovlivňuje nepříznivě. Tu musím totiž počítat s votem a vetem těch, kdož se postaví na stanovisko, že odklon medievalistiky posledních let a desetiletí od diplomatiky je právě jednou z nových cest, o nichž jsem mluvil, a že toto novum nejen že medievalistiku nepoškodilo, nýbrž naopak uvolnilo její síly jinými plodnějšími směry. Ale je tento odklon vsutku v medievalistice něčím novým? Některé zjevy by se na to zdály ukazovat. Vždyť například zatím, co ještě r. 1938 mluvil v jedné z hlavních kongresových přednášek představitel tehdejší vídeňské diplomatické školy Hans Hirsch o problémech diplomatické metody,² stála na kongresech dal-

ších, konaných po druhé světové válce, diplomatika v nejlepším případě jen v pozadí příslušných jednání. Rozhodně se také najde v nových a nejnovejších příručkách metodologických a pramenovědných o diplomatickém materiálu relativně méně poučení, než bylo v obdobných publikacích starších.³ Na druhé straně je ovšem také známo, že odklon od diplomatiky v medievalistice je dnes už procesem velmi dlouhodobým. V posledních letech nabyl snad na intenzitě, nikoli však v té míře, že by to mohlo — ať už jakkoli — na samu podstatu medievalistiky mít vliv.

Proces, o němž jsem právě mluvil, nás tu zásadně musí zajímat. Ne však proto, abychom snad krok za krokem sledovali, kterak od 18. století, kdy diplomatika byla — jak známo — přímo krystalizačním jádrem historické medievalistiky (ba celé medievalistiky vůbec), se dospělo až k dnešnímu, výše charakterizovanému stavu. Vzpomínat těchto počátečních vztahů mezi diplomatikou a medievalistikou mohlo by být dokonce nebezpečné. Mohla by mně totiž být připomenuta nesporně správná zásada, že někdejší vztahy mezi kterýmkoli vědními disciplínami nejsou argumentem pro vědecky plodné fixování dnešních vztahů mezi nimi. V jádře půjde tedy jen o to z celé příslušné tvorby respektovat vše, co obráží symptomy dnešního vztahu mezi diplomatikou a medievalistikou, především pak nejrůznější práce širokému tématu dějin diplomatiky a programu diplomatiky ať přímo či nepřímo věnované. I takto stanovený program bude však účelně dále poněkud zúžit. Konkrétně tak, že z prací naposled uvedených záměrně vysunu do popředí dvě r. 1962 publikované, totiž H. Fichtenaua „La situation actuelle des études de diplomatique en Autriche“ a R. H. Bautiera „Leçon d'ouverture du cours de diplomatique à l'école des chartes“.⁴ Navází tak totiž — zajisté vhodně — přímo na mínění reprezentantů dvou ze současných velkých evropských diplomatických škol, vídeňské a pařížské.

* * *

Za nepochybné lze celkem považovat to, že kořeny dnešního vztahu mezi diplomatikou a medievalistikou je třeba hledat časově zhruba na přechodu století 19. a našeho, věcně pak v souvislosti s oněmi podněty a vklady, které přinesl do diplomatiky Th. v. Sickel a které pak rozpracovali dále příslušníci jeho školy, správně pak jako reakci na tyto objevy. Zrekapitulujme především (místy záměrně v přímé slovní závislosti na Fichtenuovi či Bautierovi),⁵ v čem spočívaly hlavní metodické klady vystoupení Sicklova.

1. Tím, že Sickel zavedl do diplomatiky jako základní metodický princip srovnávání písma a slohu listinného materiálu, získal pro diplomatiku jako prvou mezi společenskými vědami jistý základ k tomu, aby mohla aspirovat na své zařazení mezi vědy exaktní.

2. Tato nová, ovšem pozitivistická diplomatika, jsouc převahou analytické povahy, byla vědomým antipodem starší ideografické, konjunkturální historiografie z období romantismu, odmítající subjektivní chápání a distancující se od syntéz, postavených nejednou na libovolném výběru pramenů povahy narativní. Tak přispěla více než kterákoli jiná disciplína k formování kritického smyslu jako základní vlastnosti historikovy. Učila nedůvěřovat jistotě, ukazujíc konkrétně, jak úzká je například hranice mezi pravým a falešným.

3. Ona dále u následovníků Sicklových vyvolala vědomí, že stojí na straně nového, proti starému, překonanému. Toto vědomí pak uvolnilo vpravdě nesmírnou pracovní aktivitu, ba přímo zanícení, které si nejlépe představíme, bu-

deme-li je vidět na stejné úrovni se zanícením příslušníků nejpřísnějších středověkých řádových observací. Množství strukturálně zcela nových diplomatických prací, nejrůznější a ovšem i ediční povahy, vděčí tomuto zanícení za svůj vznik.

Jaká byla — ptejme se dále — ona reakce na Sicklovy podněty, konec konců tedy jaké byly záporny vystoupení Sicklova?

1. Sicklova diplomatika — třebaže nesla výslovně jméno pomocné vědy historické⁶ — byla si vědoma také jistého nároku na svou samostatnost (autonomii), kterou si jedni představovali uvnitř, jiní však také vedle historických věd ostatních. V krajním případě se to vyjadřovalo heslem (až příliš často opakovaným), že je věcí diplomatikovou, aby se zabýval formou diplomatického materiálu, věcí pak historikovou, aby se zabýval jeho obsahem.

2. Toto — možno tak říci — přiznané porušení jednoty mezi formou a obsahem diplomatického materiálu v diplomatice vyneslo diplomatikům od historických medievalistů výtku, že pracují formalisticky. Často se také říkalo, že výsledky, které diplomatika přináší, jsou za těchto okolností pro vlastní práci historikovu jen málo cenné, že i pro jádro svého poslání, pro kritiku diplomatického materiálu, přináší diplomatika mnoho zbytečného, ba další práci přímo zatěžujícího. Vznikl pojem „diplomatika pro diplomatiky“, vznikla jistá přehrada mezi diplomatikou a vlastní medievalistikou, z pozice historické přímo symbolizovaná názorem, že diplomatika je v nejlepším případě snůškou fakt o dokumentech kritikou ještě nedotčených a ovšem také technikou ediční,⁷ z pozice diplomatické pak tím, že někteří vyznavači přísné observace sicklovské se výslovně od historie distancovali.⁸

3. Nežřídko se dále stalo, že se soud sicklovských diplomatiků — ač přece měl mít takřka exaktní platnost — diametrálně rozešel se soudy, k nimž došli medievalisté, přistupující k témuž problému z jiných (nejčastěji ovšem právně-historických) pozic. Nežřídko dva sicklovští diplomatici, zabývající se tímž problémem, navrhovali dvě různá, ba protichůdná jeho řešení. Všim tím bylo způsobeno ovšem dosti zmatku, sicklovské diplomatice to vyneslo výtku subjektivnosti. Zmatku nezůstali konec konců ušetřeni ani příslušníci přísné observace sami.

Pro tuto věc je zase přímo symbolické zjištění Fichtenuovo, že i v Rakousku — a tedy v někdejší pracovní vlasti Sicklově — přes všechny dosažené úspěchy dnes existuje v diplomatické práci vnitřní krize.⁹

***

Antipozice, kterou jsem se tu pokusil sice v nutném zjednodušení, ale s největší opatrností formulovat, přímo volá po tom, aby hned byla doplněna aspoň několika vysvětlujícími poznámkami k otázce hodnocení záporů sicklovské diplomatiky, jakými si prolegomeny, z nichž mnohé dále budeme vyvozovat.

1. Rozdíl mezi obsahem a formou diplomatického materiálu nevytvořili — jak by se zdálo z formulací, jichž se v té souvislosti někdy užívá — diplomatici sicklovské observance, mnohem spíše jde o bytostnou vlastnost diplomatického materiálu, kotvící hluboko v samé jeho podstatě. Nejnápadněji se jeví tato vlastnost právě u toho materiálu, s nímž se sicklovská diplomatika převážně zabývala, tedy u středověkých listin. Tři věci na to ukazují. Především sama definice listiny, v jejímž čele je zjištění, že je to podle určitých pravidel upravená písemnost. Za druhé dnes obecně známý zjev, že listiny ulpívají na určité textaci (formě), která objektivní skutečnosti v době vydání listiny vůbec neodpovídá.¹⁰

Do třetice fakt, že existují listiny, jež jsou ve smyslu diplomatickém nesporně pravé, jejichž obsah však neodpovídá objektivně zjistitelné skutečnosti, naopak zase jasná falza, jejichž obsah je ve shodě s objektivní skutečností — až na jedinou věc: předstírají totiž, že vznikla s vůlí a vědomím svého vydavatele. Bylo by možno na množství konkrétních příkladů demonstrovat, jak každý z těchto zjevů (zejména pak třetí, výše vlastně už avizovaný zmínkou o úzké hranici mezi pravým a falešným) vnesl a dosud vnáší do práce s listinami mnoho zmatků.¹¹ Je pravda, že listiny ze všech pramenů historických trpí vlastnostmi výše charakterizovanými nejvíce. Každý však ví i dvě věci: že není historického pramene bez mnohých a vážných problémů a že listiny v celé hierarchii pramenů medievalistických konec konců stojí přec jen uznaně na prvním místě.¹² Pro medievalistu zbývá tedy jen jedna cesta: rozdíl mezi obsahem a formou listin překlenout. Konkrétně ovšem může být tato cesta nastoupena jen metodami diplomatickými jako výchozími, nikoli jinými. To přece plyne ze samé skutečnosti, že teprve diplomatická práce (ne ovšem oddělená od historické) tyto rozdílů odhalila. Celá řada jiných specializací medievalistických se ovšem bude podílet na plnění úkolu, o který jde, ale diplomatika především; má tu tedy také — dovede-li úkol splnit — prvořadě možnosti v rámci historické medievalistiky.

2. Ve vědecké práci je obecným a plně oprávněným zjevem, že se aplikace nových vědeckých metod zkouší nejdříve na pracovních úsecích pro příslušnou aplikaci nejsnáze přístupných, odtud se pak postupuje na úseky další, přístupné obtížněji. Plně v duchu této zásady postupoval také Sickel, když — jak známo — vyzkoušel svou metodu konkrétně především v okruhu ottonských císařských listin stol. 10. „Přístupnost“ jím zvoleného materiálu nespočívala jen v tom, že graficky i stylisticky jsou tyto listiny relativně „průhledné“, to jest jejich písaři a diktátoři snadno od sebe odlišitelní a postižitelní.¹³ Jde i o věc ryze technického rázu. Srovnávací materiál pro příslušné okruhy je (zase relativně měřeno) málo početný. Sickel, pracující ovšem ještě převážně s pauzami a jen velmi málo s lotokopii, měl možnost celkem bez nesaží, vykonav příslušné cesty, svůj studijní materiál zkompletovat v nutné míře a pak pro svá pozorování zpracovat. Že šlo při tom ještě i o materiál prvořadý z hlediska soudobých potřeb vědeckých, že Sickel svou prací vytvořil prototyp a tradici moderní centrální edice listinné, padalo jistě také nemálo na váhu a je uznáváno dosud. Odvážil bych se však tvrdit, že i prvý důvod vědecké plány Sicklovy výrazně spoluovlivnil. Povahu pouhého dodatku má nyní zjištění, že metodu srovnávání písma a slohu se nabízelo přenést za podmínek zhruba stejných, s jakými se setkal Sickel, na okruh starších listin papežských a že i této možnosti bylo využito.^{13a} Důležitější však je uvědomit si, že již v době působení Sicklova soudobá medievalistika, chtěc odpovídat na nové otázky, které si kladla, živě pocítila potřebu proniknout do široké, ba bezbřehé oblasti tak zvaných listin soukromých.¹⁴ Tyto listiny, zejména pro staletí pozdního středověku (v oblasti Evropy střední už od 12.—13. stol.), považovala totiž za prvořadý pramen. V těch souvislostech je poučné citovat, co napsal téhož roku, kdy zemřel Sickel, tedy r. 1908, jeden z tehdy nejpřednějších diplomatiků a dnešní senior mezi diplomatiky H. Steinacker v referátě o I. díle *Diplomatiky*, nově vydané v známém Below-Meineckově *Handbuchu*: „Für die Mehrheit der Historiker wäre die Privaturkunde das wichtigste diplomatische Gebiet. Und gerade hier kann die Urkundenlehre heute noch kaum mehr, als die Probleme formulieren. Gewiss ist daran wieder der Umstand schuld, dass die Herausgeber unserer Urkundenbücher neben dem historischen das diplomatische In-

teresse fast ganz vernachlässigen, so dass die *nur durch sie* zu schaffenden Voraussetzungen einer wahren Privaturkundenlehre meist noch fehlen.“¹⁵

Citujme však ještě jeden hlas, tentokrát zhruba o padesát let mladší, pocházející od vynikajícího soudobého diplomatika a paleografa švýcarského, zakladatele díla „*Chartae latinae antiquiores*“ A. Brucknera. Ten r. 1955 napsal, že diplomatika sice výborně vypěstovala metody pro zpracovávání listin císařských a papežských, že však „*hinsichtlich der Privaturkunden, deren Masse diejenige der königlichen u. Papsturkunden auch im Frühmittelalter stark überwiegt, noch herzlich wenig geschehen ist*“ a že „*gleichgültige Methode und Herausarbeitung entsprechender Kriterien wird erst nach einer vollständigen Durcharbeitung des Stoffes überhaupt in Angriff genommen werden können*“.¹⁶ Od citátů vraťme se zase ke zjištěním. Že je dnešní medievalistika velmi živě interesována na zpřístupnění (diplomatickém zpracování) tak zvaných soukromých listin, ne-li v celém časovém rozsahu, o který tu jde, tedy (pro velmi podstatnou část Evropy)¹⁷ do konce stol. 14., sotva lze pochybovat. I když za posledních 50–60 let bylo vydáno kromě jiného i množství „soukromých listin“ z tohoto časového období, je účelné uvědomit si, jak jsme i dnes ještě vzdáleni ideálu, který měl na mysli Steinacker, i dovolat se zase přímo H. Fichtenaua, jehož názor lze shrnout asi takto: Zatímco se dnes v Rakousku z tradice udržují velké edice centrální povahy, je i tu (tedy v zemi s jednou z nejbohatších tradic diplomatických) nesnadné udržet edice „regionální“, tedy právě ty, které přinášejí „soukromé listiny“. Působí tu jednak zvyšování edičních požadavků i na tyto edice, jednak narůstání materiálu, které editory staví před těžké, pro stol. 15. pak přímo neřešitelné problémy, i kdyby se spokojili jen s registry.¹⁸

3. Případy, kdy se soudy diplomatiků rozešly se soudy jiných specialistů, jsou tak četné, že by nebylo nesnadné jich uvést celé desítky. Dvě věci je si však třeba v té souvislosti uvědomit. Především, že mnohé z těch případů nebyly zbytečné už proto, že vyústily přímo ve zjištění zásadní, metodické povahy.¹⁹ Za druhé pak, že difference v názorech sotva mohou být označeny za něco, co by bylo snad typické pro diplomatiku, zvláště pak sicklovskou. Každý přece ví, že k obdobným diferencím dochází běžně mezi medievalisty na straně jedné a právními historiky, lingvisty, prehistoriky, atd. na straně druhé. Pokud jde konečně o protichůdné závěry diplomatiků samých, vidím věc asi takto. Především bych se dovolal badeatele, kterému se způsobem zcela pozoruhodným podařilo aplikovat metodické principy Sicklovy na teritoriální materiál takzv. soukromých listin 12.–13. věku už zhruba před 80 lety, O. Posseho. Ten v první části své knihy o soukromých listinách z r. 1887 zjišťuje, že z počátku se pochybovalo v historických kruzích o možnosti praktického uplatnění metody Sicklovy, nyní však přel všechny pochybnosti zmizely a — jak Posse dodává — „das vornehme Achselzucken von Fachgenossen, welche die historischen Hilfswissenschaften oft nur dem Namen nach kennen, kann uns nur darin bestärken, auf den uns von Sichel gezeigten Pfanden rüstig weiter zu wandern.“²⁰ Příští léta, ba desetiletí — pravda — ukázala, že skepse, kterou Posse omylem považoval už za překonanou, velmi nebezpečně narostla. Leckdo z těch, kdož tehdy diplomaticky pracovali, se přesvědčil, že Posse dobře viděl ono „pokřčování ramen“. Přesvědčil se také, že kritikům spolehlivosti diplomatických závěrů dodávali diplomatici sami dokladový materiál na běžícím pásu. Postarala se o to především celá záplava prací, které vznikaly — namnoze jako vědecké prvotiny — ze snahy přece jen nějak proniknout do stále uzavřeného okruhu „soukromých listin“ zhruba od počátku našeho věku

(především ovšem na rakouských a německých universitách) na téma „kanceláře biskupů a světských knížat 12.—13. věku“ tak mechanicky, že se proti nim musil energicky ohradit kdysi už H. Bresslau.²¹ Třeba vzpomenout dále faktu, že nežila a nežije jen výše už zmíněná skepse medievalistů k soudům diplomatiků, nýbrž (což je ještě podstatnější) že tato skepse namnoze žila i žije mezi diplomatiky samými. Dnes sice zní už jako hlas z dávno opuštěného břehu, jak odmítavě typoval možnosti diplomatického zvládnutí českého diplomatického materiálu, obsaženého v prvých dvou svazcích Friedrichova Kodexu, R. Koss ve svých *Kritische Bemerkungen* k dílu Friedrichovu z r. 1911.²² Dosud je však zcela běžná pochybnost, že by bylo možno zpracovat teritoriálně širší materiál především takzv. soukromých listin už i jen z pokročilého stol. 13.²³ H. Fichtenau — jak s povděkem zjišťuji a ze zkušenosti potvrzují — připouští, že by takové zpracování bylo možné dovést až do konce stol. 13.²⁴ Zřejmě i on je však pro stol. 14. považuje už za neproveditelné, dovolává se toho, že přece dochází k unifikaci písarských rukou velkých kanceláří v té době a k běžnému užívání formulářových předloh. Bautier soudí obecně, že „aux époques postérieures, la méthode de comparaison des écritures et l'identification des rédacteurs et des scribes par leurs caractéristiques de plume et de style perdent beaucoup de leur intérêt avec la prolifération du personnel dans les diverses administrations et avec le recours à des formulaires impersonnels“.²⁵

Nebyla však a není tato skepse aspoň spolupodmíněna tím, že chyběly a chybí předpoklady, aby bylo možno užívat při studiu mladší listinné látky, především pak takzvaných soukromých listin, srovnávacího materiálu v té šíři, která je nezbytná k dosažení úspěchu? Co touto otázkou míním, vysvitne, uvědomíme-li si několik faktů. V Německu se poprvé už roku 1906 — a ne náhodou právě ze strany pracovníků na poli dějin teritoriálních — ozval požadavek zjednat přístup k listinným pokladům středověkých domácích archivů aspoň v té formě, že by bylo zřízeno dokumentační středisko, disponující fotografiemi všech originálních kusů těchto archivů do poloviny stol. 13, či lépe do r. 1270. Toto středisko bylo přitom výslovně míněno jednak jako příprava pro budoucí moderní teritoriální diplomatáře německé, jednak jako zatímní náhrada za ně. Ústý H. Bresslaua vzali za svůj tento plán r. 1908 i němečtí diplomati, r. 1930 jej zpřesnil i zkonkretizoval E. Stengel.²⁶ Jeho zásluhou vznikla pak vskutku známá „Marburger Lichtbildstelle“, která však v jádře nepřekročila mez stol. 12. Na římském historickém sjezdu v r. 1955 nastínil L. Santifaller obrisy diplomatického dokumentačního střediska, které ve smyslu teritoriálním bylo zřejmě (a plným právem) plánováno podstatně širěji, možno říci, že pro celou oblast latinské středověké listiny; k realizaci tohoto střediska se však zatím nepřistoupilo.²⁷ Ze teritoriální faksimilové publikace — ostatně nečetné²⁸ — nemohou nahradit evidenci generální, rozumí se samo sebou. Budiž dodáno, že výše už zmíněné široce plánované dílo A. Brucknera je zatím ve smyslu časovém omezeno 9. stoletím. Z Bautiera čerpám, že se francouzský Centre national de la Recherche scientifique nedávno usnesl vydat Corpus francouzských listin do r. 1200.²⁹ Celkem je situace, s níž dnes třeba počítat, asi tato: Tu či onde jsou určité aparáty diplomatické, vzniklé konkrétně v souvislosti s přípravou některých edic diplomatického materiálu, ale pro studium grafické a stylistické stránky materiálu, především pak takzvaných soukromých listin od počátku stol. 13., na širší základně teritoriální chybí dosud nejnezbytnější předpoklady.³⁰ Nechme stranou dílčí otázku, čím je tato situace způsobena, do jaké míry se v ní konkrétně odráží „strach ze specializace,

nevidící pro detaily celek“ a „strach z technické rutiny“, jež právem pro soudobou diplomatickou práci označuje za charakteristické Fichtenau,³¹ a vraťme se k otázce výchozí. Myslím, že na ni musíme odpovědět jednoznačně kladně. A dodávám, že na základě předběžných zkušeností, třebaže jen dílčích, bych varoval před apriorním přijetím názoru, že (aspoň v širších koncepcích teritoriálních) nikdy nebude možné diplomaticky proniknout hluboko do 14. století.

* * *

Svámi prolegomeny nechci v nejmenším popřít záporné důsledky vystoupení Sicklova.³² Výslovně jsem přece uznal, že možnosti diplomatiky jsou přímo úměrné s tím, do jaké míry se podaří to, co se Sicklovi nepodařilo, totiž překlenout rozdíl mezi obsahem a formou diplomatického materiálu, spolu s ním pak i rozdíl mezi prací diplomatickou a historickou. Protože pak aspoň pro překlenutí druhého z těchto rozdílů existuje — jak známo — přímo vzor či symbol, představený J. Fickrem a jeho školou, musíme si nyní především položit otázku, do jaké míry má Ficker význam i pro překlenutí rozdílu prvního.

Ficker bývá stavěn někdy proti Sicklovi, někdy vedle Sickla. Je příznačné, že na příklad výše zmíněný Posse svou knihu nepřipsal Sicklovi nýbrž Fickrovi. H. Fichtenau, hodnotě dějiny vídeňského Institutu, vidí prospěch v tom, že se tu uplatnili ve funkci ředitelů nejen stoupenci Sicklovi nýbrž i Fickrovi.³³ Druhé označuje na rozdíl od prvých za stoupence „mírnější observance“ v diplomacie. To je velmi případné. Je to zároveň klíč k otázce, proč za poslední desetiletí našel mezi medievalisty (i přímo mezi medievalistickými diplomatiky) víc stoupců Ficker než Sickel; Ficker totiž šel především za obsahem diplomatického materiálu³⁴ na rozdíl od Sickla, jdoucího především za jeho formou, je považován za „střízlivějšího“ než Sickel a jeho závěry za bezpečnější Sicklových.

Bývá na rozdíl od Sickla dále charakterizován tak, že byl podstatně širší. Zatímco Sickel se ptal jen, jak diplomatický materiál vznikl a jaká je v důsledku jeho vzniku jeho cena historická, snažil se Ficker studovat materiál v „podmíněnosti právních předpokladů jeho vzniku.“³⁵ Chtěje si celý děj zlistinění zpřítomnit, zdůrazňoval souvislost diplomatické práce s dějinami právními a správními. To vše zajisté zní velmi lákavě pro každého medievalistu, jakmile si uvědomí třeba jen nepopíratelnou skutečnost, že listina spolu s ostatním diplomatickým materiálem náleží především do oblasti zařízení právní a správní povahy. Věc má však také svůj rub, jehož povahu možno vyjádřit asi takto: Každý ví, jak se juristické konstrukce, odpozorované z materiálu leckdy podstatně liší od skutečného života. I to je přece důsledek rozdílu mezi obsahem a formou listiny. Ficker, stav se v diplomacie zakladatelem vysloveně právně-historického směru,³⁶ uvedl diplomatiku v nebezpečí, že formalismus diplomatický bude nahrazen formalismem právně-historickým.³⁷ Specifičnost diplomatické práce, nutně předpokládající dostat se „pod povrch obsahu listiny“, vyžaduje, aby vlastní postupy diplomatické — ať už jakékoli — vždy tvořily východisko, základ celé práce. To, co listiny samy o svém vzniku říkají, je — sledujeme-li diplomaticky otázku vzniku listiny — vždy jen určeno k tomu, aby vlastní diplomatické závěry prověřilo.³⁸ Opačný postup je zásadně nediplomatický, specifičnosti diplomatické práce přímo odporující. Ve svých důsledcích znamená likvidaci diplomatiky. Leckdy vskutku Ficker a stoupenci mírnější observance fickrovské zjišťovali a zjišťují o vzniku listiny jen to, co příslušná listina o svém vzniku sama vyovídá.

Vysloviv tyto myšlenky, musím očekávat námitku, že jsem patrně zapomněl na specificky diplomatické objevy Fickrovy, především na objev tak zvaného dvojího (velkého) datování v listinách římských panovníků, jímž přece Ficker vyvedl diplomatiku „ze slepé uličky“, dokázav, že nejednota mezi „jednáním a zlistiněním“ vysvětlí mnohou domnělou chybu v datování. Vitám tento podnět, abych přešel od obecných úvah ke konkrétním. Uznávám především, že i Ficker svou cestou dospěl nejednou k závěrům skutečně diplomatickým a správným.³⁹ Klasickým dokladem toho jsou Fickrova pozorování chyb v datování, způsobených prostě mechanickým převzetím předlohy.⁴⁰ Pokud jde o „dvojí datování“ ušlo, pokud vím, dosud pozornosti, že jeho podstatu znal už více jak sto let před Fickrem chvalně i nechvalně proslulý lilienfeldský Chrisostomus Hanthaler.⁴¹ Chtěl bych však aspoň na jednom případě ukázat, jak zásadně správný diplomatický postřeh Fickrův v celkovém kontextu fickrovské práce svedl k nediplomatickému závěru. R. Koss ve svých výše už citovaných Kritische Bemerkungen⁴² vytkl Friedrichovi, že opakoval, vydav v CDB I zakládací listinu plaskou,⁴³ starou námitku, že je tu vydavatel této listiny, Vladislav II., označen jako král, ač listina se hlásí do r. 1146, tedy ještě do knížecí doby Vladislavovy. Zbytečně tu prý setrval na starém názoru, že listina je falešná, zanedbav možnosti, které nabízí Fickrův objev dvojího datování. Později se ukázalo, že vysvětlení, které Koss nabízel, bylo bludné.⁴⁴ Správné vysvětlení zní, že v listině (která je jasným falzem) bylo mechanicky jako základu užito listiny Vladislavovy z jeho doby královské. Jde tedy — s jistotou obměnou — o případ podobný těm, o nichž jsme v souvislosti s Fickrem výše slyšeli.

Na naši výchozí otázku musíme tak jednoznačně odpovědět, že metodou Fickrovou k překlenutí rozdílu mezi obsahem a formou diplomatického materiálu dospět nelze. Jeho cesta je jen zdánlivě schůdnější než Sicklova. Třeba však ještě dodat, že ani jisté kombinování Sickla s Fickrem (někdy doporučované) není cestou, vedoucí k cíli, který sledujeme. Mnohem spíš souhlasím zásadně s míněním Fichtenauovým, že je třeba hledat cestu, která by nebyla „ani Sicklova ani Fickrova“.⁴⁵ To ovšem neznamená, že by se mělo vše dosud existující zamítnout a vytvořit nějaký zbrusu nový program nové diplomatiky (to jak Fichtenau tak i Bautier ostatně také výslovně zamítají). Mnohem spíše půjde o to, abychom se pokusili vyhledat i zhodnotit podněty k překlenutí rozdílu mezi obsahem a formou diplomatického materiálu obsažené v té části diplomatické literatury, která vznikla po smrti Sicklově a Fickrově, zhruba tedy za posledních šedesát let a tedy bez jejich přímého vlivu. Tím je dán také program dalších našich úvah.

Východiskem jejich je třeba učinit ovšem obecně známý podnět z r. 1908, daný vznikem nového odborného časopisu, jehož samo jméno „Archiv für Urkundenforschung“ je chápat programově tak, že dosavadní „Urkundenlehre“ má být přebudována na vyšší „Urkundenforschung“. Toto přebudování nebylo — pravda — míněno jen jako rozšíření zřetele, obráceného ve smyslu věcném dosud převážně k listinám vlastním, ve smyslu časovém pak jen na starší středověk. Znamenalo také — a to je rozhodující — významné prohloubení, představované programovým požadavkem, zjišťovat vše, co souvisí nejen se vznikem nýbrž i s p ů s o b e n í m diplomatického materiálu, aby byl získán co nejvšestrannější obraz o povaze příslušné pramenné látky a s jasným cílem: překlenout rozdíl mezi prací diplomatickou a historickou prostředky novými, přitom však diplomatickými. To znamenitě vystihl v kritice programu nového časopisu O. Redlich, který ovšem na jedné straně popřel, že by tu šlo o nějakou novou diplomatiku,

kerou by bylo možno postavit proti diplomatice „staré“, ale také přiznal, že dosavadní, především pak německá diplomatika (rozuměj sicklovská), někdy příliš jednostranně zdůrazňovala „formální moment“ a že tedy je správné, když „demgegenüber wieder einmal die Notwendigkeit möglichst genauer Erkenntnis aller Bedingungen kräftig betont wird.“⁴⁶ V odstupu let dnes také vidíme, že důležitá zásada, chápat diplomatický materiál v podminečnosti nejen jeho vzniku, nýbrž i jeho působení, stala se pak už (zčásti jistě vlivem nového časopisu, zčásti však i nezávisle na něm) širším a časem vlastně obecným majetkem. Slysme několik dokladů. Náš český diplomatik V. Hrubý (tak často charakterizovaný jako diplomatický „formalista“) napsal r. 1927 na adresu dosavadních prací o biskupských listinách a kancelářích: „Pravidelně tyto práce jsou opravdu jen přípravou k práci skutečně vědecké, neboť obyčejně končí tím, že srovnáváním písma a slohu listin zjistí více méně bezpečně biskupskou kancelář. Ale tím se diplomatika, má-li skutečně býti vědou, nemůže spokojit. Zjištěná kancelář je pro ni teprve východiskem dalšího bádání, např. o právní ceně listiny biskupské a významu kanceláře v diecesní správě, teprve tehdy diplomatika proniká k svému úkolu historické disciplíny, teprve zde může ukázat i, dovede-li říci něco cenného o lidském životě, lidské snaze v minulosti.“⁴⁷ O pouhé dva roky později formuloval — odvolávaje se na starší soudy nejen O. Redlicha, nýbrž výslovně také jednoho ze zakladatelů Archivu für Urkundenforschung K. Brandiho — čelný francouzský diplomatik A. de Bouard „novissima diplomatiky“ asi takto: Jeví se stále určitěji snaha posuzovat listiny v světle našich znalostí z oblasti právní, správní a ekonomické příslušné země a doby, studovat je v jejich funkci kultury duchovní a civilisace a aplikovat na ně — jedním slovem — kritiku co nejširší.⁴⁸ Přesně o deset let později napsal — tentokrát přímo v Archivu für Urkundenforschung — H. Beumann v úvodu své studie o diplomatickém písemnictví biskupů halberstadtských: „Eine kultur- und geistesgeschichtliche Fragestellung verknüpft endlich unsere besondere Aufgabe mit einer allgemeinen. Wir wollen die Wechselbeziehungen zwischen Schriftniveau und geistigem Leben, zwischen Urkundenwesen und allgemeinen Zuständen, zwischen Kanzlei und literarischen Schaffen im Auge haben und von Zeit zu Zeit in Kürze berühren.“⁴⁹ B. D. Grekov, uvažuje r. 1950 o novém pojetí historického pramene, podrobil kritice studii jednoho ze starších ruských diplomatiků, Lappo Danilevského, věnovanou určitému typu listin, jimiž byly fixovány feudální vztahy ve stoletích 15.—17. Vytkl mu, že výslovně nechal stranou to, „co se dělo v samém životě“, že respektoval jen „život aktu“, tedy dokument nezávisle na tom, jakými změnami procházel „život společnosti“. Dodává pak, že jistě každý souhlasí se zásadou, že život dokumentu je možno pochopit jen v souvislosti se společenskými vztahy, že „na každý pramen se díváme z hlediska jeho vzniku v určitém prostředí“ a teprve pak „začneme chápat jeho smysl.“⁵⁰ Do vinku prvního ročníku dnes už obecně uznávaných polských *Commentationes* z r. 1957 napsal G. Labuda, že „dla zrozumienia roli dokumentu podstawowe znaczenie ma analiza na tle płaszczyzny historycznej, która przyczyniła się do jego powstania. W świetle tego postulatu interpretacja każdego dokumentu winna więc zmierzać do przedstawienia jego cech formalnych na gruncie wymogów realnego życia społecznego i instytucji.“⁵¹ Bautier vyslovil přesvědčení, že je třeba, aby si diplomatiци uvědomovali dokument „v kontextu s fondem“, majíce na paměti, že diplomatický materiál je zároveň také materiálem archívním.⁵² Fichtenau konečně napsal, že historická orientace diplomatiky vyžaduje mluvit o formě a obsahu listin jako o dvou ne-

odlučitelných částech téže věci, že budeme mluvit o listinách v jejich vztahu k jiným projevům lidského ducha a podmínkám života politicko-sociálních skupin, že obsah listiny je sice především povahy právní, že se však stýká také s jinými oblastmi života, které není možno zanedbat, že je třeba vidět listiny očima středověkých lidí a že jejich pohled bude východiskem hlubších pohledů na listiny, konečně pak také, že je třeba na sebe vzít (při zpracovávání listin) riziko, že se dostaneme na pole, jimž se bádání dosud vyhýbalo.⁵³

Předložené doklady není už třeba dále rozmnožovat. Při vši různosti mají ty, které uvedeny byly, i ty, které by ještě uvedeny být mohly, společného jmenovatele, záležejícího především v téže myšlence, která byla výše označena za konkrétní úkol i možnost diplomatické práce, tedy v myšlence, že je nezbytné dosáhnout jednoty mezi obsahem a formou diplomatického materiálu. To je jistě důležité. Ještě důležitější však je, že se doklady nadto shodují v názoru, že žádoucí shoda je dosažitelná jen tehdy, bude-li diplomatický materiál chápán důsledně v souvislosti se společenskými vztahy, čili ve své společenské funkci; nejdůležitější pak, že se takto ve dvou pravdě základních věcech shodli — jak patrně — badatelé, stojící ideologicky na pozicích zcela různých. To totiž představuje metodickou hodnotu, která nemůže zůstat v nejvlastnějším zájmu současné diplomatiky (a s ní i celé historické medievalistiky) jen zjištěna, která musí být účinně dále rozpracovávána.

Na otázku, jak při tom postupovat, mohou se ovšem odpovědi různit. Něco lze odvodit už z citatů výše podaných. Omezím-li se pak tu (jak jsem avizoval) na Bautiera a Fichtenaua, jsou tu tři hlavní skupiny postřehů, které se ve světle několika nezbytných připomínek rýsují asi takto.

Skupina první se týká zavedení *d ů s l e d n ě* dvojího přístupu k diplomatickému materiálu, totiž přístupu po linii vydavatelské a příjemcké, který vysoko oceňuje Bautier v práci svého učitele G. Tessiera.⁵⁴ To je plně oprávněné už jako nezbytná protiváha dosud žijících starých představ, že ve skupinách listin, v nichž znatelně převládá linie příjemcká, se vůbec s úspěchem diplomaticky pracovat nedá.⁵⁵ Vytváří se tím nadto — jak z Bautierova výkladu plyne — žádoucí most mezi prací diplomatickou a prací archivní, vědomí, že archivář nemůže být bez diplomatika a diplomatik bez archiváře.⁵⁶

Jádrum druhé skupiny je širší uplatnění komparativní metody v diplomatické práci. Bautier a Fichtenau se zásadně vyslovují pro dvojí komparatistiku; Fichtenau konkrétně doporučuje a) srovnávat diplomatický materiál „s jinými pozůstatky téže epochy“, b) srovnávat „vývoj určitých forem listinných během staletí“. Sub a) bych nyní zvláště podtrhl Fichtenauův podnět kromě listin suverénů a papežů sledovat ve speciálních studiích soustavněji než dosud také vlivy, přesehávající z těchto listin do listin vévodských, biskupských a vůbec tak zvaných soukromých, stejně jako naopak vlivy jdoucí ze sféry „soukromé“ do „oficiální“.⁵⁷ Takto se totiž — jak Fichtenau právem zdůrazňuje — objeví i „příbuznosti“, k nimž nedochází „běžným stykem sousedským či aliancemi politickými“, a získávají se (to dodávám) medievalistice jedinečné poznatky jinými prostředky než „ryze diplomatickými“ nedosažitelné.⁵⁸ Možnosti sub b) Bautier právem přímo symbolizuje poukazem na známou monografii Fichtenauovu věnovanou arenze. Je fakt, že nikdy nebudeme mít dost podobných prací, které náležejí k samému základu, na němž se dnes budují právem dějiny středověké kultury. Čím širěji budou pojímány, tím méně mohou ovšem být založeny na „plnosti pramenů“,⁵⁹ tím více se také zvětšuje nebezpečí, že v nich budou srovnávány zjevy, do téže

roviny fakticky nenálezející. Velmi správně proto podtrhuje Fichtenau, že práce podobného rázu budou zejména vyžadovat „mnohých řešení dílčích dobře ohraničených.“⁶⁰

Skupinu třetí charakterizuje myšlenka, že příští diplomatická práce se musí zaměřit převážně na pole diplomatiky speciální (teritoriální) (nikoli generální), k diplomatické analýze, nikoli k syntéze. To vše rozvádí zejména Bautier, uváděje celou řadu zcela konkrétních témat, která je třeba podle jeho mínění ve Francii diplomaticky zpracovat.⁶¹ Protože pak jde převážně o témata z oblasti tak zvaných soukromých listin, tedy z té, jejíž plné zpřístupnění tvoří podle našeho zjištění jednu ze základních (zatím nedosažených) podmínek zdaru příští diplomatické práce, mohu jen stručně uzavřít, že s podněty této skupiny se ztotožňuji bez jakýchkoli výhrad. Jsou však přece jen některé věci, ke kterým mám za vhodné zaujmout stanovisko, abychom ještě zpevnili základnu pro postižení možností, o které v mé úvaze jde.

* * *

Především bych chtěl rozptýlit jedno nedorozumění povahy noetické. Rozumím-li dobře Bautierovi, konstatuje s jistou rezignací, že diplomatická kritika bude jen zřídka kdy schopna s a m a o pravosti nějaké listiny ve všech jejích částech vyslovit bezpečný soud a zůstane jen jedním z činitelů při tomto určování.⁶² Připouštím, že se to týká těch případů, kdy se užije jen „technických metod“ v nejužším slova smyslu, které jsou ovšem aplikovatelné jen na originály či domněle originály a jediné mohou mít povahu „expertiz“. K vlastním prostředkům diplomatiky náleží však (nehledě k jiným) přece také zkoumání tak zvaných vnitřních známek listin, na jejichž studium se klade (jak výslovně připomíná Fichtenau)⁶³ v posledních letech v Rakousku zvýšený důraz. Jsou pak ovšem ještě i „nevlastní prostředky diplomatiky“, ke kterým diplomatik nutně sáhne v úzké spolupráci se svými prostředky vlastními, splňuje základní a nepochybně správný požadavek, aby jeho poznání mělo komplexní povahu. Obdobně musí však postupovat kterýkoli jiný specialista historický a vědecký vůbec. Nemělo by tedy zbýt opravdu nic z představy, že tu něco je, čím se diplomatika nepříznivě odlišuje ve svých noetických možnostech od disciplín jiných.⁶⁴ Na druhé straně je nezbytné — a také Fichtenau to doporučuje — vzdát se v diplomacie toho, co se jmenuje „manií jistoty“.⁶⁵ Jistě však ne v tom smyslu, že bychom považovali velký ideál exaktní diplomatiky sicklovské prostě za utopii. Utopií je jen za dnešních podmínek diplomatické práce; aby se ideál dílčím způsobem uskutečnitelným stal, k tomu je třeba prostě podmínky vytvořit.

Uvažující o tom, jak by se to mělo stát, setkáme se nutně s problémem masovosti materiálu. Tato masovost měla by být vlastně vzpruhou diplomatické práci; každý přece ví, že je třeba určité „hustoty“ materiálu, aby bylo možné vůbec diplomaticky pracovat. Masovost materiálu (ovšem dobře zpřístupněného) jasně umožňuje dvojí věc. Především vypreparovat individualitu písma i diktátu ještě i tam, kde by se jinak uniformita písařská a formulářová zdála být nepřekonatelná, za druhé pak užívat listin nikoli jen jako jednotlivin (což je vždy spojeno s rizikem), nýbrž aspoň dílčím způsobem také k závěrům povahy hromadné, statistické.⁶⁶ Zatím masovost je ovšem problémem leckdy neřešitelným, jak bylo výše již upozorněno s výslovným odvoláním na správné postřehy Fichtenauovy. Tu jsme tedy u věci, kde považuji za nutné především zasáhnout, najít řešení, nemá-li ztroskotat všechno ostatní. Snad může nálezhouto řešení poněkud usnadnit těchto několik zjištění a poznámek.

1. Každá epocha v dějinách historiografie má kromě jiných úkolů i své úkoly povahy ediční a má je tedy i dnešní historiografie v úseku medievalistickém.⁶⁷

2. Při všem zdánlivém rozvoji současné ediční činnosti vykazuje současná medievalistika některá podstatná manka, která jsou zjištělná především na poli ediční činnosti teritoriálního charakteru, projevují se však i v edičních podnicích vyslovené centrální povahy. Udržet edice především prvního typu, je dnes mimo Rakousko zřejmě ještě obtížnější než právě tam.

3. Způsobeno je to ne v poslední řadě tím, že v zákonné paralelnosti s krizovými zjevy v práci diplomatické dochází během posledních zhruba 60 let k poklesu prestiže práce ediční. Příznačné konkrétní doklady tu uvádí A. Lhotský, jehož výrok „Es gibt auch heute noch genug abschätzige Urteile über registieren und edieren, worin man den Inbegriff der Geistlosigkeit deren erblickt, deren sonst nichts einfällt,“⁶⁸ mluví za mnoho jiných. Situace je dnes prostě taková, že — jak jsem výše ukázal — ediční práce především v oblasti regionální nedovedla udržet s potřebami medievalistiky krok. Na editory se kladou přitom stále větší nároky, daleko přesahující rozsah „technické rutiny“, která se v nejlepším případě ediční práci přiznává. Tím jsou ovšem i editoři od další práce odrazováni. Řešení tu vidím jediné: vytvořit podmínky k reálnému edičnímu programu plně odpovídajícímu potřebám soudobé medievalistiky.

Nereálné by bylo (a tím přecházím už k řešení samému) pomýšlet na vydání všeho diplomatického materiálu do konce stol. 15. tiskem, pokud máme na mysli registová díla, vybudovaná zásadně na principu vztahové a chronologické. K tomu, abychom se přiblížili jinak nepřístupnému ideálu likvidaci dnešního stavu, jímž se zvyšuje „náhodnost dochování“,⁶⁹ napomáhají však ve velké míře publikace, vybudované na zásadě archivně-provenienční. Takových publikací, totiž inventářů k jednotlivým archivním fondům, se vydává dnes v celé Evropě i pro středověk poměrně velmi mnoho.⁷⁰ Jde jen o to tyto publikace přizpůsobit potřebám diplomatické práce, zavést do nich diplomatický aspekt. Není však třeba pracovat jen s prameny tištěnými. Pro diplomatika je dokonce lepší pracovat s dobrými a dokonale zpracovanými fotokopii materiálu; a tu (myslím) není vskutku vážnějších překážek, abychom našli cestu k takové mezinárodní spolupráci, která by umožnila v několika letech zpřístupnit v rozsahu nutném pro všechny srovnávací práce (to jest aspoň v předběžném grafickém zpracování) ve fotografiích diplomatický středověký materiál dochovaný na nejrůznějších místech v celé Evropě.⁷¹ Ve smyslu časovém bylo by nadto jistě vhodné pro první etapu práce jisté omezení. Nebylo by také třeba (jak to zřejmě měl na mysli L. Santifaller) zkoncentrovat celý tento dokumentační aparát na jedno místo. Decentralizaci považuji dokonce za vhodnější než centralizaci. Dohodněme se tedy aspoň zásadně na vytvoření určitých středisek teritoriálních podle krajín, zemí či ještě lépe států, která by navázala především na existující už pracoviště vysokých škol, akademií a ovšem i archivů. Dohodněme se na úzké spolupráci těchto středisek, záležející především v neomezeném vyměňování fotografického materiálu a vůbec ve vyřizování „zakázek“, jež by kterékoli z těchto středisek předalo kterémukoli jinému. Práci a hlavně spolupráci těchto středisek by se beze sporu v dohledné době vyřešil spolehlivě dnes otevřený problém, jak daleko (ve smyslu časovém) lze postihovat individualitu písařskou v diplomatickém materiálu. Lze právem však očekávat, že při všech nevyhnutelných obtížích by se tu proniklo na takto vytvořeném nejširším základě podstatně dál než se dnes připouští. Rozhodně bychom pomoci těchto středisek

získali v dohledné době to, co bez nich nikdy mít nebudeme, totiž konkrétní postižení písma diplomatického nejrůznějších písařských provincií celé Evropy v jejich vývoji během středověku.⁷² Pracovní střediska, která mám na mysli, nebyla by ovšem zaměřena jen ke grafické stránce diplomatického materiálu. Paralelně by se obracela také k jeho stránce stylistické s vědeckým cílem zjistit zvláštnosti všech příslušných provincií stylistických a individualit diktátorských. Že by zvláště na tomto poli byla příležitost k rozvinutí dobře promyšleného pracovního spolupůsobení jednotlivých středisek, k účelné dělbě práce, k společnému řešení úkolů jednotlivě neřešitelných, je mimo spor.⁷³ Každý, kdo kdy zápasil s problematikou grafických a stylistických provincií, s otázkou jejich vzájemného působení a odlišením toho, co patří k individualitě diktátu a co k vlivům formulářů i jiných předloh, nahmatává zajisté i v jednotlivostech výhody mého, zatím ovšem jen zcela obecně stylizovaného návrhu. Uzná také, že by se takto vytvořily po stránce technické vskutku kvalitativně zcela nové předpoklady k rozpracování diplomatické medievalistiky, konkrétně pak přímo diplomatiky tak zvaných soukromých listin na bázi teritoriální, že by se v souvislosti s tím oživila příslušná ediční činnost a byly tak tedy zajištěny právě ty úkoly, k nimž — jak jsme zjistili — zůstal dosavadní diplomatické práci ke škodě diplomatiky a s ní i celé historické medievalistiky přístup prakticky uzavřen.⁷⁴

Je tu však ještě druhá stránka věci, stránka metodická, záležející v praktické realizaci základní, výše dovozené myšlenky, že diplomatický materiál musí být chápán důsledně ve své společenské funkci. Jak jsem jinde ukázal,⁷⁵ je možno tuto myšlenku nejúčinněji realizovat, zavedeme-li do práce s diplomatickým materiálem jako základní metodický faktor pojem vztahu k tomuto materiálu, přičemž to, co jmenujeme funkcí listiny, je v mém pojetí třeba chápat jako výsledek vztahů, jež projevují k listině všichni ti příslušníci různých tříd a třídních skupin společnosti, kteří se s listinou setkávají, kteří jí — ať v jakékoli formě — užívají jako nástroje svých společenských styků. Zde je na místě připojit k celé věci aspoň několik poznámek.

1. Vztah k listině podmiňuje na jedné straně její obsah, na straně druhé její formu, je tedy základnou, společným jmenovatelem, na němž lze nejúčinněji realizovat správný požadavek (viz výše) vidět obsah a formu listiny jako dvě stránky téže věci.

2. Jako metodický prvek umožňuje nezávisle na běžné metodě Sicklově (srovnávání písma a slohu) a také tam, kde aplikace této metody selhává, stanovit aspoň zásadně, kde a za jakých okolností mohla zkoumaná listina vzniknout.

3. Jeho zavedení vnáší nové a v dosavadní diplomatické práci nevyužité zpřesnění základních diplomatických pojmů vydavatele, příjemce a původce listiny i tak zvaných „příležitostných písařů“.⁷⁶

4. Vztah k listině je logickým domyšlením i metodickým zdůvodněním správnosti požadavku Bautierova zavést důsledně k diplomatickému materiálu přístup jednak po linii vydavatelské, jednak po příjemce. Po linii vydavatelské tvoří tento vztah soubor prostředků, které si určitý činitel vytvořil, aby mohl listiny vydávat (tedy kancelář), po linii příjemce soubor prostředků, které si vytvořil, aby mohl listiny přijímat (tedy archiv). Zavádějíce do diplomatické práce důsledně tento vztah, dostáváme se přímo k jádru problému, nejen kde máme vznik listiny hledat, nýbrž i kde (a proč) máme hledat listinu. Ověříme si také pro práci diplomatickou základní otázku, totiž s jakým stavem dochování listinného materiálu smíme v jednotlivých okruzích počítat.

6. Zavedení pojmu vztahu splácí na jedné straně dluh faktu, že diplomatický materiál spočívá v prvé řadě na základě právním a právní vztahy také vyjadřuje; na straně druhé tvoří účinnou hráz úzkému právně-historickému chápání tohoto materiálu, vnášeje do jeho zkoumání širší, sociologizující prvek.

7. Sám o sobě není vztah k listině v diplomatické práci pojmem neznámým. Za nové lze však označit jeho důsledné použití jako metodického prvku, přičemž jistě teprve další konkrétní práce takto založená ukáže, jak daleko (ve smyslu časovém) sahá jeho užitečnost. Pro celé období klasické diplomatiky s ní však počítat lze s plnou určitostí.

* * *

Sotva kdo může — jak se domnívám — popřít, že se výše podařilo prokázat existenci určitých — a přitom podstatných — možností dalšího vývoje diplomatiky v rámci historické medievalistiky a že bylo také konkrétně dovozeno, za jakých podmínek metodické a technické povahy by byly tyto možnosti dosažitelné. Počítat však musím — aspoň zásadně — s připomínkou, že jsem se ve svých úvahách do značné míry — a místy snad dokonce převážně — pohyboval jen na půdě teritoriální (regionální) práce diplomatické, nikoli tedy v samém jejím centru, nýbrž jen na jednom z jejích úseků. Mám se za tento „provincia-lismus“ snad omlouvat? Myslím, že spíše než omluvy je třeba ještě aspoň tří závěrečných poznámek vysvětlující povahy.

1. Zaměření, jež je mým vývodům vlastní, jsou v souladu s mou diplomatickou specializací, se nepohybuje jen na poli vědecké teorie. Vychází z vědecké praxe a jako každý takto realisticky založený výklad hodí se k tomu, aby dalo konkrétní podněty k rozvinutí diskuse, zasahující i do jiných oblastí našeho až příliš širokého tématu centrálního.

2. Toto zaměření má dále oprávnění podmíněné tím, že problém diplomatiky regionální, splyvající — jak jsme viděli — s problémem diplomatiky tak zvaných soukromých listin, nemá v diplomatické medievalistice postavení okrajové nýbrž takřka centrální, rozhodně pak spoluurčující do značné míry vývoj disciplíny jako celku.

3. Obecný zjev, že práce na tématech povahy regionální příznivě ovlivňuje práce na velkých tématech povahy centrální, platí i pro obor diplomatické medievalistiky.⁷⁷ Konkrétně velké a nezbytné edice povahy centrální jsou patrně — pokud by zaostávaly edice povahy regionální — ve svém dalším vývoji dotčeny velmi nebezpečně. To vše budiž uváženo i při posuzování a konkrétním projednávání návrhů, které jsem výše předložil.

P o z n á m k y

¹ Mé sdělení na téma „*Möglichkeiten der Weiterentwicklung der Diplomatie im Rahmen der historischen Mediävistik*“ bylo zařazeno na program XII. Mezinárodního sjezdu historického, který se koná r. 1965 ve Vídni. Text, který na tomto místě předkládám, je rozšířeným zněním sdělení chystaného pro kongres. Zatím jsem přednášel na toto téma na pozvání Německé akademie věd v Berlíně na schůzi Ústavu akademie pro středověké dějiny dne 28. ledna 1964 (srov. zprávu M. K o b u c h a v Archivmittellungen 14 (1944), str. 50) a dne 28. května v Brně v cyklu přednášek a diskusí, uspořádaných Českosl. hist. společností, odb. v Brně.

² Šlo o přednášku, přednesenou v rámci velkých (dopoledních) zasedání kongresových r. 1938 v Curychu. Text přednášky byl otištěn s některými úpravami pod nadpisem „*Methoden und Probleme der Urkundenforschung*“ v MIOG 53 (1939), str. 1—20.

³ Týká se to i znamenité nové knihy A. Lhotského, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreiches*, vydané r. 1963. (Ergänzungsband der MIOG, sv. 19).

⁴ Bibliothèque de l'école des chartes 119 (1962), str. 1—20, 194—225.

⁵ L. c. str. 8—10, respektive (pro konec odst. 2) str. 225. Tato výstižná Bautierova charakteristika diplomatiky týká se zajiště na prvním místě právě diplomatiky sicklovské.

⁶ Svou úvahu o postavení pomocných věd historických v rámci historických věd z r. 1940 (otištěnou v MIOG 54 (1942), str. 1 ss.) zahájil K. Pivec přímo touto větou: „Durch die Bezeichnung „Historische Hilfswissenschaften“ hat der eigentliche Neubegründer dieser Disziplin, Theodor von Sickel, seiner Schöpfung einen belastenden oder zumindest missdeutbaren Namen mitgegeben.“

⁷ Cf. Bautier, l. c. srv. 201, resp. v nástinu diplomatiky, který napsal G. Tessier pro Encyclopedie de la Pléiade (*L'histoire et ses méthodes*, Paris 1961), kde je, str. 673, citován výrok Ch. V. Langloise: „toutes les soi-disant sciences auxiliaires ne sont pas des sciences. La diplomatique, ajoute-t-il, l'histoire littéraire, par exemple, ne sont que des répertoires de faits, acquis par la critique, qui sont de nature à faciliter la critique des documents non critiqués encore.“

⁸ Toto distancování bylo přímo symbolizováno tím, když na příklad P. Kehr postavil proti sobě „Geschichtsforschung“ jako svůj výhradní obor, proti „Geschichtsschreibung“, již se výslovně odříkal. K tomu, co zajímavého o věci zjišťuje Fichtenau, l. c., str. 10, je poučné přečíst si ještě také úvod Kehrův k V. svazku MGH DD (*Die Urkunden Heinrichs III.*) (Berlin, 1931), str. XVII., kde se Kehr vyrovnává s přínosem svého předchůdce v ediční práci H. Bresslaua a své omezení na „Geschichtsforschung“ s demonstrativní důsledností přenáší i na činnost ediční. Stojí za to citovat, jak tu staví na příklad proti sobě (jako vzorný příklad) ediční techniku Sicklova a (jako špatný příklad) Bresslauovu: „Sickel sah seine Aufgabe darin, den Historikern und Rechtshistorikern das kritisch gesicherte und diplomatisch bewertete Urkundenmaterial in zuverlässigen Texten vorzulegen; er ist auf den Rechtsinhalt und den historischen Inhalt der Urkunden nur eingegangen, soweit sie ihm, dem Diplomatiker, Mittel für die diplomatische Kritik an die Hand gaben. Ebenso hielt er es mit den Ortsbestimmungen und mit dem sprachlichen und antiquarischen Bestand. Um so eingehender behandelte er in den Vorbemerkungen, wo es not tat, die Diplome als Objekte der reinen Diplomatik; wo aber, wie bei vielen Originalen, der diplomatische Tatbestand klar war, verlor er in den Vorbemerkungen kein Wort weiter. So haben die Einleitungen Sickels einen sehr nüchternen, durchaus auf das Diplomatische gerichteten Tenor. Bresslau war, so kann man wohl sagen, weit mehr Historiker; er sah in den Diplomen vorzüglich historische Quellen; deshalb hat er sich nicht darauf beschränkt, die Texte herzustellen und das für die diplomatische Bewertung der Urkunden Erforderliche zu sagen; er ist in seinen Vorbemerkungen darüber hinaus auch auf den historischen und rechtsgeschichtlichen Inhalt eingegangen und hat sich bemüht, den Benutzern durch literarische Verweise die Verwertung der Urkunden für alle möglichen Zwecke zu erleichtern. Ebenso ist er ja auch bei den von ihm besorgten kleinen Scriptorausgaben verfahren, deren Kommentare mit jedem neuen Band an Umfang zunahmten. Ich bin hier nicht ohne Bedenken, habe aber für den zweiten Halbband (to jest ten, který už sám připravil) nicht von den beim ersten befolgten Grundsätzen abweichen wollen. Wenn ich hier einer grösseren Zurückhaltung das Wort rede, so geschieht es darum, weil ich fürchte, dass sehr bald zwischen der Substanz und der Zugabe eine Differenzierung entstehen wird, indem die Texte ihren Wert behalten, während die historischen und rechtsgeschichtlichen Erläuterungen mit ihren bibliographischen Verweisen schnell veralten werden.“

⁹ L. c., str. 13.

¹⁰ Jde tu o tak zvanou „Formelhaftigkeit“ listin.

¹¹ K tomu, co je tu řečeno, je poučné přečíst si přednášku Horsta Fuhrmanna na téma „Die Fälschungen im Mittelalter“ spolu s diskusními příspěvky K. Bosla, H. Patzeho a A. Nitschkeho přednesenou na sjezdu německých historiků v Duisburgu v říjnu 1962 a otištěnou v HZ 197 (1963), str. 529—601.

¹² Velmi pěkně vyjádřil tuto skutečnost např. H. Beumann v práci „*Die Historiographie des Mittelalters als Quelle für die Ideengeschichte des Königtums*“ (HZ 180, 1955, str. 449), odkud cituji: „Der Historiker der mittelalterlichen Geschichte pflegt innerhalb der schriftlichen Überlieferung die Urkunden und die mit ihnen verwandten Aufzeichnungen, kurz das administrative Schriftgut, in seinem Quellenwert höher einzuschätzen als die Geschichtsschreibung. Ein urkundlich belegter Tatbestand gilt gemeinhin gegenüber einer nur chronikalischen Nachricht als besser beglaubigt. Dies hat seine guten Gründe: nach der durch Droysen und Bernheim begründeten quellenkundlichen Systematik haben wir uns daran gewöhnt, in der Urkunde als einem „Überrest“ den unmittelbaren Niederschlag derjenigen objektiven Wirklichkeit zu

sehen, auf die der Erkenntniswille des Historikers gerichtet ist, während die Historiographie, wie jede literarische Überlieferung, diese Wirklichkeit nur durch das Medium des reflektierenden Geistes erkennbar macht.“

¹³ To co tu mána na mysl, vyjádřil kdysi už, třebaže poněkud jinak, K. Pivec (MIUG 54, 1942, str. 7), když napsal: „Bei Sichel und der ersten Generation nach ihm überwog doch leicht das Interesse an dem, was sich scharf beobachten liess, eben an den äusseren Merkmalen; Diktat- und Schriftvergleich waren in mancher Hinsicht primitiv und mechanisch, etwa wenn alle „et“ in einer Diktatgruppe verzettelt wurden. Allerdings hat Hirsch mit Recht darauf hingewiesen, dass die Einfachheit des Diktatvergleiches der Einfachheit des ottonischen Lateins entspräche.“

^{13a} Nikoli ovšem bez nesnázi, jak ukazuje invektiva Sicklova proti Pflug—Hartungovi, obsažená ve stati „*Bella diplomatica ohne Ende?*“, MIUG 6 (1885), str. 325 ss.

¹⁴ Snad nemusím ani dodávat, že termín „soukromé listiny“ je nevyhovující a užívám ho výslovně s touto výhradou jako vžitého.

¹⁵ HZ 100 (1908), str. 369.

¹⁶ AZ (Neue Folge) 50 (1955), str. 256.

¹⁷ Zvláštní situace je ovšem v některých částech západní a jižní Evropy.

¹⁸ L. c., str. 7.

¹⁹ Ze starší literatury možno tu uvést jako velmi charakteristický případ spor o rakouská privilegia, jehož metodickou stránkou se zabýval například H. Steinacker v práci „*Der Streit um das österreichische Privilegium minus und die methodische Lage der Diplomatik*“, HZ 150/2 (1934), str. 268—289 (srov. i Lhotského práci *Privilegium maius*, ZSSRG GA, 76 (1959), str. 426 ss.), z novější literatury spor o pravost privilegia bernského, o jehož průběhu i výsledcích velmi zajímavě pojednal Karl S. Bader, *Um Echtheit oder Fälschung der Berner Handfeste*, ZSSRG GA 72 (1955), str. 194 ss. Odtud stojí za to doslova citovat, jak Bader formuloval jádro problému: „Geht es dabei... letztlich um ein ausserordentlich bedeutsames methodisches Problem, das den Rechtshistoriker stark berühren, ja, geradezu erregen muss: Kann eine mittelalterliche Urkunde, die nach ihren „äusseren“ Merkmalen vom historischen Hilfswissenschaftler für unbedenklich und damit für „echt“ erklärt ist, vom Rechtshistoriker aus „inneren“ Gründen für gefälscht erklärt werden?“ Je dobře známo, že padly i některé závěry „mistrovské“, dnes jsou například překonány v nejednom případě závěry Sicklovoy, opětovně se o tom v literatuře objevily zmínky (taková zmínka je také u Fichtenaua, l. c., str. 12); značné potíže vznikly při aplikaci Sicklových metod na materiál listin Konráda III. i H. Hirschovi. V některých případech ovšem k potížím a nejistým závěrům došlo zcela zbytečně. Tak například P. Zinsmaier, *Untersuchungen zu den Urkunden Friedrichs II.* (ZGOR 97, 1949), zkoumaje styl listin Fridricha II. v celku, došel ke zcela odlišným výsledkům, než došel kdysi A. J. Walter v práci „*Die deutsche Reichskanzlei während des Endkapfes zwischen den Staufern und Welfen*“ (1938), který se omezil jen na zkoumání areng Fridrichových listin.

²⁰ *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig 1887, str. 4.

²¹ *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I.* (2. vyd.), str. 611: „Ich bekenne, dass ich gegen die voneinander auffallend abweichenden Ergebnisse dieser und ähnlicher Untersuchungen ein gewisses Misstrauen nicht unterdrücken kann.“

²² Str. 11 a násl. napsal Koss: „Dem kolossalen Aufschwung, den die Urkundenwissenschaft, speziell die Lehre von den deutschen Kaiser- und Königsurkunden des Mittelalters, durch Theodor von Sichel genommen, folgte keineswegs in Bezug auf die böhmischen Königsurkunden ein Wiederhall. Dies ist nicht so sehr darauf zurückzuführen, dass sich hier nicht die Männer fanden, welche die Sichel'schen Lehren von Schrift- und Diktatvergleichung auf das böhmische Urkundenmaterial angewendet hätten, sondern der Grund hierfür ist vielmehr in dem Charakter der böhmischen Königsurkunden selbst zu suchen. Wie die ältere deutsche Privaturkunde so ist auch diese nicht in einer organisierten Kanzlei hergestellt worden, sondern sie ist eine Empfängerherausfertigung, auf die Schrift- und Diktatvergleichung unanwendbar sind. Mit der böhmischen Königsurkunde des späteren Mittelalters steht es aber ebenso wie mit der deutschen Königsurkunde dieser Zeit; für deren Kritik ist in Folge der wachsenden Fülle des Materials, der grossen Anzahl der in den Kanzleien beschäftigten Notare und des Zurücktretens der äusseren Ausstattung der Urkunden die Schrift- und Diktatvergleichung nur mehr von geringerer Bedeutung.“ Ostatně i sám H. Steinacker (v I. vydání svých *Privaturkunden* v Meistrově Grundrissu z r. 1906), str. 235 napsal, že Sicklova metoda se dá uplatnit jen „für ganz bestimmte Gruppen der deutschen Privaturkunden“.

²³ Přirozeným důsledkem toho je, že dosud neexistuje diplomatář, který by se vztahoval na

velké teritorium nebo velkou instituci a přitom přinášel plně diplomatické zpracování materiálu stol. 13.

²⁴ L. c., str. 7: „La méthode régionale s'applique bien à l'époque du XIe et XIIe, peut-être aussi du XIIIe siècle.“

²⁵ L. c., str. 215.

²⁶ O všem tom viz podrobněji v práci E. Stengla, *Über den Plan einer Zentralstelle für Lichtbildaufnahmen der älteren Urkunden auf deutschem Boden*, *Minerva-Zeitschrift* 6 (1930), Heft 3/4.

²⁷ *Gedanken und Anregungen über technische Probleme der historischen Grundwissenschaften*. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Relazioni 1 (1955), str. 445–447.

²⁸ Zním jen jednu takovou vskutku velkorysou, je to od r. 1938 prací Fr. Blatta a C. A. Christensena a vydávaný *Corpus diplomatum regni Danici*.

²⁹ L. c., str. 224.

³⁰ Vyplývá to z mé studie „*Zum österreichischen Urkundenwesen Ottokars II. in den Jahren 1251–1253*“, otištěné v *MIÖG* 72 (1964), str. 110–121.

³¹ L. c., str. 13 dole.

³² Chci, vyjádřeno starým obrazem, prostě jen to, aby se nevytlévala vanička s dítětem.

³³ L. c., str. 11 a násl.

³⁴ Mühlbacher v nekrologu o Fickrovi (*MIÖG* 24, 1903), str. 173 napsal: „Ihm war der Inhalt die Hauptsache, die Form nur das Mittel gewesen, die äussere Glaubwürdigkeit zu prüfen oder festzustellen.“

³⁵ Dovolávám se tu soudy Hirschova (viz pozn. 2), který napsal na str. 9: „Überhaupt wird, wer die Überreste der Vergangenheit aus den Bedingtheiten ihrer Entstehung und aus den rechtlichen Voraussetzungen verstehen und würdigen will, mehr im Sinne Fickers als in dem Sicksels arbeiten.“

³⁶ Pivec (viz pozn. 6), str. 7 napsal: „Ficker kann als der Begründer der individualisierenden, rechtshistorischen Richtung innerhalb der Urkundenwissenschaft angesehen werden.“

³⁷ Že tu jde o skutečně nebezpečí, nemusím snad už dokazovat, třebaže ještě doznívají starší představy v této věci.

³⁸ U středověkých listin týká se to například skutečného významu datum per manus formulí, scriptum formulí atd., který je zjištělný jediňe kritickou prací, jejíž východisko tvoří aspoň zásadně postžení písma a stylu příslušných kusů. I tam, kde má diplomatik k dispozici kancelářské instrukce, je přece nezbytné zrekonstruovat si především chod kancelářského stroje z materiálu samého, nikoli tedy na základě instrukce. Teprve pak lze vůbec také instrukci správně rozumět, může jí pak tedy být s prospěchem použito. Jádru věci bych ilustroval také tímto případem. Živě souhlasím s myšlenkami, které vyslovil Th. Schieffer v práci *Die lothringischen Kanzlei um 900* (*DAEM* 14, 1958), str. 16–148, když (na str. 68 ss) napsal: „Halten wir vorläufige Umschau nach einer Gruppe oder wenigstens einem Paar, das als Kern und Ausgangspunkt einer Kanzleibestimmung dienen könnte, so bieten sich zwei Möglichkeiten: die beiden Trierer Originale D. 18 und D. 20 vom 5. Februar und 13. Mai 898 sind von gleicher Hand geschrieben; DD. 20. 21 für Trier stimmen nach Inhalt (Restitution der Servatiusabtei in Maastricht), Unterfertigung, Tag und Ort (Aachen) genau überein, ohne jedoch im Wortlaut identisch zu sein, auch ist D. 21 nicht im Original erhalten. Die Diplomatik aber hat es zuvörderst mit Formalien zu tun: mögen die beiden inhaltsgleichen DD. 20. 21 die spontane Aufmerksamkeit des Historikers erregen, für die Kanzleiforschung ist eine Gruppe gleichhändiger Originale — und wären es nur zwei — immer der optimale Ausgangspunkt.“

³⁹ Ve všech vědních disciplínách dochází přece tu či onde shodou okolností k tomu, že prostředky druhotné povahy se dospěje k objektivně správným závěrům, jež je možno prostředky prvotní povahy pak ověřit. Tím se ovšem na klasifikaci obojích prostředků zásadně nic nezmění.

⁴⁰ Těchto Fickrových pozorování užil například Fickrův vynikající žák P. Scheffer-Boichorst ve své často citované práci „*Ein unmögliches Aestellungsort in echter Urkunde Konrads III.*“ (*MIÖG* 6, 1888, str. 60 ss.). Přitom je příznačné, že Scheffer ostentativně odmítal být považován za diplomatika, ač v daném případě (i jindy) vskutku diplomaticky pracoval. Tu jde zajisté o druhou stránku věci, kterou tu sledujeme.

⁴¹ Hanthaler zjímal bádání zatím jako falzátor (viz M. Tangl, *Die Fälschungen Chrysostomus Hanthalers*, *MIÖG* 19 (1898), str. 1 ss.; v I. svazku jeho díla *Recensus diplomatico-genealogicus archivii Campiliensis*, vydaném (posmrtně) r. 1819, str. 184, jsou uvedeny dvě listiny Přemysla Otakara II., (pod číslem VIII. a IX.). Prvá z nich má datum „Actum Wienne cum testibus, qui aderant, subnotatis, datum in Laa per manus magistri Ulrici proto-

narii, anno Domini MCCLXVIII, XIII Kal. februarii". Druhá má datum „Actum in Praga anno Domini MCCLXVII et datum ibidem per manus magistri Ulrici, nostri notarii, plebani in Hartperch, III Idus decembris“. V pozn. g) na str. 186 Hanthaler k tomu dodává: „discere certó abinde licet, alio quandoque in loco gestum esse negotium, et iterum alibi chartae munimine roboratum. Testes vero subscriptos saepius quidem actis interfuisse, ipsi vero diplomatum expeditioni non item. Ex qua ulterius consequitur, ac sane notandum esse videtur, non semper invictum esse posse argumentum, quempiam in eo loco adfuisse, ubi datum est diploma, neque necessario eo mense, ac die adhuc vivere debuisse, quo charta aliqua de eo memoriam faciens fuit signata. Poterat námque ipsum negotium, cui praesens erat, alibi et diebus aliquibus, forté uno aut altero etiam mense citiús gestum esse, priusquam in literis describeretur. Quam quidem observationem, ut opinamur, haud inutilem libet vel uno saltem exemplo, ex parte domestico, constabillire. Nemine contradicente serenissimus dux et fundator noster Leopoldus VII. piissime obiit ad S. Germanum in Apulia die 28. Jul. An. MCCXXX. Nichilominus in Annalibus Frisingensibus Tom. II. part. I, p. 8 exstat diploma Friderici II. imperatoris pro capitulo cathedrali Frisingensi datum in castris propé Anagniam anno MCCXXX, mense septembri; in quo asserit imperator, se cum Aquilegiensi patriarcha et archiepiscopo Salzeburgensi et episcopo Ratisbonensi et Austriae, atque Meraniae, et Carinthiae ducibus diligentem tractationem super causa capituli habuisse, quodque illis visum esset, jam nunc in praesenti diplomate decernere. Quisquis hoc diploma incauté sequeretur, facile ex eo forté ad ravim usque contenderet, Leopoldum nostrum Austriae ducem, de quo loquitur diploma caesaris, mense septembri exaratum juxta consilium suum, usque ad mensem septembrem supervivere debuisse. Sed nempe tractatus caesaris cum ducibus jam bimestri antea habitus fuit priusquam diploma expediretur; illi ergo dux noster interfuit, expeditioni nequaquam. Summum proinde momentum historiae, et, praecipué chronologiae, saepenumero situm esse in diplomatibus, mínimé negamus; at veró probé illa priús expendenda esse, antequam ex illis pronunciare audeamus, solicitè hic monitum volumus, occasione quidem subsignationum in praefatis Otocari diplomatibus.“

⁴² Str. 16.

⁴³ CDB I, str. 408, čís. 396.

⁴⁴ Ukázal to V. H r u b ý, *Tři studie k české diplomatice* (Brno 1936), str. 144 ss.

⁴⁵ L. c., str. 14.

⁴⁶ MIOG 28 (1907), str. 711 ss. Redlich byl legitimován k tomu takto mluvit; už v r. 1898 totiž v referátu o R o s e n m u n d o v ý c h „Die Fortschritte der Diplomatik seit Mobilon (MIOG 19, str. 709) napsal: „Rein formale Diplomatik genügt... niemals, sie tritt aber geradezu in den Hintergrund gegenüber einer, wenn ich so sagen darf, materiellen Diplomatik mit jenen Zeiten, in denen sich in den abendländischen Staaten eine ausgebildete Verwaltung entwickelt mit all den schriftlichen Zeugnissen einer immer vollkommeneren Organisation. Der ungeheuer sich mehrende Urkundenstoff des späteren Mittelalters ist eben wegen seiner Masse nicht mehr so interessant und wichtig in Bezug auf seine formelle Gestaltung und die Fragen der Echtheit und Unechtheit, sondern er ist diplomatisch vor allem zu fassen und zu begreifen als Ausfluss der mannigfaltigen kirchlichen, staatlichen, ständischen, städtischen Verfassungen und Verwaltungen. Von dieser Seite müssen die spätmittelalterlichen Urkunden und Register gepackt werden, wenn ihre richtige Diplomatik geschaffen werden soll.“

⁴⁷ Naše věda 9 (1927), str. 16–17.

⁴⁸ Slov. u F i c h t e n a u a, l. c., str. 15.

⁴⁹ AUF 16 (1939), str. 3.

⁵⁰ Sovětská věda, Historie 1951, čís. 3, str. 42–43.

⁵¹ *Studia źródłoznawcze* (Commentationes) (Warszawa 1957) v článku „Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych“, str. 33.

⁵² L. c., str. 212–213 „à replacer le document dans le contexte de son fonds“, „la notion que l'acte diplomatique est essentiellement un document d'archives, c'est-à-dire une pièce d'un ensemble, un élément d'un fonds.“

⁵³ L. c., str. 17: „L'orientation historique suppose que l'on parle aussi bien du contenu des documents que de leur forme, comme de deux aspects inséparables d'une même chose. On parlera donc du document dans son ensemble, en relation avec d'autres modes d'expression de l'esprit humain et des conditions de la vie des groupes politico-sociaux. Quant au contenu, il est juridique dans son essence, mais il aborde aussi d'autres domaines qu'il ne faut pas négliger. ... Il faut que nous arrivions à voir les documents comme les hommes du Moyen Age les voyaient eux-mêmes et leur point de vue doit servir de point de départ à des recherches plus approfondies. Il faut aussi que nous acceptions le risque de nous aventurer dans des domaines qu'il était de tradition d'éviter.“

⁵⁴ L. c., 198.

⁵⁵ Ještě r. 1954 napsal V. Vojtíšek, *O vývoji metody diplomatické a jejich potřebách* (Sborník hist. ČSAV 2 (1954), str. 22–23 o Buchwaldovi, že jeho známá kniha *Bischofs- und Fürstenurkunden des 12. und 13. Jahrhunderts* (Rostock 1882) měla vliv na poznání, že „v těch dávných stoletích ani nejmocnější velmožové duchovní a světští neměli kanceláře a nevydávali listiny kancelářské provenience, kancelářské povahy“ a že „proto při nich není možné věřit ve srovnávání písma a slohu“.

⁵⁶ L. c., str. 210: „La diplomatie et l'archivistique étant, toutes deux, sciences des documents d'archives, il est légitime de se demander quelle doit être la sphère d'intérêt propre de chacune d'elles.“

⁵⁷ L. c., 14, 222.

⁵⁸ Jde zajisté o obdobu možností, které před paleografií otevřel L. Traube.

⁵⁹ Svou knihu o arenze uvedl H. Fichtenau (str. 7) velmi výstižně větou: „Wer versucht, über die Geschichte der Arenga zu handeln, gleicht einem Einzelgänger im Urwald-dickicht, der nicht hoffen kann, den weissen Fleck der Landkarten durch mustergültige Landesaufnahme zu ersetzen.“ Jako doklad smělé komparace bez nosného základu uvádí Fichtenau známé práce Istvana Hajnala (l. c., str. 19), ještě lepší se mně zdá být poukaz na duchaplnou, ale snadno zranitelnou práci P. Kirna, *Umgang mit Urkunden*, AZ 49 (1953), str. 239 a násl., srov. též autora *Lese Früchte zum Thema: Umgang mit Urkunden*, AZ 50–51 (1955), str. 239–244.

⁶⁰ L. c., str. 16: „La tâche est d'ailleurs si vaste qu'il faudra commencer par des solutions partielles et bien définies: général ne veut pas dire universel.“

⁶¹ L. c., str. 223 ss.

⁶² L. c., str. 215: „Il est rare que la critique diplomatique à elle seule puisse permettre de porter avec une sécurité absolue un jugement de sincérité sur un document et sur chacune de ses parties.“

⁶³ L. c., str. 13.

⁶⁴ Velmi pěkně vyjádřil věc, o kterou mi tu jde, P. Herde, *Beiträge zum päpstlichen Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jahrhundert* (Kallmünz 1961), str. X: „Ich bin mir bewusst, dass in manchen Punkten keine Klarheit zu gewinnen ist und ich war darauf bedacht, nicht Sicherheit vorzutäuschen, wo keine zu erreichen ist.“ Budíž však uveden také citát z výše (pozn. 12) už uvedené práce Beumannovy, který cenu listin u srovnání s jinými historickými prameny takto charakterizuje: „... für die Urkunde fällt weiterhin schwer ins Gewicht, dass die Diplomatik seit Sickel mit der Methode des Schrift- und Diktatvergleichs über ein kritisches Instrument verfügt, mit dessen Zuverlässigkeit sich kaum ein anderer Zweig der historischen Methode messen kann. Die bekannte Kanzleihand ist auch durch noch so triftige historische Argumente nicht aus der Welt zu schaffen, und gegen den diplomatischen Beweis für echt und falsch gibt es keine Berufungsinstanz.“

⁶⁵ L. c., str. 13: „il convient de renoncer à ce que Georges Tessier appelait la manie de la certitude.“

⁶⁶ A. Lhotský ve své výše už citované *Quellenkunde* k tomu velmi výstižně říká (str. 74): „Im übrigen hat dabei (to jest při práci s listinami) weniger das einzelne Exemplar als die Gattung in ihrer oft massenhaften Vertretung Quellenwert, weil nur hier statistische Beobachtungen möglich werden.“ Dodává pak, že „eine wirklich befriedigende Statistik“ je patrně vůbec nemožná, že však diplomatickému materiálu náleží mezi prameny jistě první místo.

⁶⁷ Skvěle vyjádřil a rozvedl tuto myšlenku H. L. Mikoletzky ve své studii *Quellenkunde des Mittelalters* (MUG 58, 1950), str. 227: „So erweist es sich immer wieder als notwendig und nutzvoll zu den Quellen hinabzusteigen, in das Reich der Mütter der Geschichte, ein Beginnen, das trotz mancher Sprödigkeit der Materie stets interessant ist und oft spannender gebracht werden kann als die müheloseste Reportage: notwendig und nutzvoll nicht allein wegen der vielen noch ungehobenen Schätze, sondern um der Verantwortung willen, die dem Historiker auferlegt ist, besonders angesichts der Verheerungen, die so faszinierende Werke wie Burckhardts „Kultur der Renaissance in Italien“, Spenglers „Untergang des Abendlandes“ usw. anzurichten imstande sind, wenn der ungeschulte Leser das oft willkürlich Auserlesene und nur indirekt Gespeiste gierig aufsaugt, als handelte es sich bei solchen Darstellungen und Theorien um viel mehr und anderes als um der Herren eigenen Geist, wo zuerst die Behauptung steht, die erst im nachhinein kunstvoll oder auch nicht belegt wird. Am Anfang aber ist die Quelle und dort, wo sie jetzt zumeist fließt, in Archiven, Mussen und Bibliotheken, ruht deshalb auch einer der Schlüssel aller Wahrheit, soweit es an uns liegt, uns seiner zu bedienen: zur Verwahrung, zur Erschliessung, aber auch zur Bewahrung.“

⁶⁸ *Quellenkunde*, str. 422.

⁶⁹ Velmi správně napsal Karl S. Bader, *Um Echtheit oder Fälschung der Berner Handfeste* (ZSSRG GA 72, 1955), str. 194: „Die Quellenlage, die der Mittelalterhistoriker vorfindet, zeigt . . . immer wieder den Charakter des Zufälligen: morgen kann ein neuer Quellenfund, eine neue Kombination oder Interpolation bekannter Quellen den ganzen Sachstand von Grund auf verändern.“ „Náhodnost dochování“ nelze ovšem zvyšovat zaostáváním ediční práce. Nové kombinace a interpretace budou vždy možné — a také nutné —, možnost nových nálezů je však dobře organizovanou ediční prací co nejvíce omezit.

⁷⁰ Přírozenou základnu této ediční činnosti tvoří archívy, na bázi archívní je však možno organizovat i širší podniky registové, jak ukazuje příklad našeho českého takzvaného Regestového katalogu, v němž má být pro období let 1378—1419 vydán materiál českých Regest po jednotlivých velkých archívních celcích.

⁷¹ Jen do určité doby by šlo o kompletní dokumentaci. Tam, kde se jasně hromadí materiál psaný jednou písařskou rukou, šlo by nikoli o dokumentaci plnou, nýbrž jednotlivých grafických skupin.

⁷² Tedy například i skutečně nosný základ k řešení důležitých otázek, které chtěl řešit (srov. výše) Hajnal.

⁷³ Miním například zvládnutí stylistické zásoby sbírek formulářových, souvislosti i rozdíly mezi stylem listinným a epistolografickým, atd.

⁷⁴ Výslovně bych tu odkázal na zkušenosti, které formuloval H. Heimpel, *Über Organisationsformen historischer Forschung* (HZ 189, 1959, str. 146) v úvaze o tom, jak technické aparáty příznivě ovlivňují přeměnu seminářů ve vědecké instituty: „Dauer erhielt dieser neue technisch-institutmässige Charakter der Seminare besonders da, wo die diplomatischen Apparate unmittelbar den Editionen moderner Urkundenbücher dienstbar gemacht wurden.“

⁷⁵ Odkazují na stať „Das Verhältnis zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit“, SPFFBU C 6 (1959), str. 3—19, zejména však na edici *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae IV*, 1 (1962) a publikace v souvislosti s ním vydané, které jsou praktickou realizací této základní myšlenky.

⁷⁶ Jde například o pojem listin pro vnitřní potřebu, který jsem poprvé blíže rozpracoval ve studii *Listina nižších feudálních duchovních*, tvořící součást práce mé a Š. Duškové, *Česká listina doby přemyslovské* v SAP 6/1 (1956), str. 136 a násl.

⁷⁷ Srov. K. Lechner, *Allgemeine Geschichte u. Landesgeschichte. Probleme des östlichen Alpen u. Donauraumes* (Blätter für Deutsche Landesgeschichte 92 (1956), str. 40 ss.

MÖGLICHKEITEN DER WEITERENTWICKLUNG DER DIPLOMATIK IM RAHMEN DER HISTORISCHEN MEDIÄVISTIK

Da eine ausführliche Kurzfassung des vorliegenden Aufsatzes in den für den XII. Internationalen Historikerkongress vorbereiteten Publikationen erscheinen wird, kann hier dieses Resumé nur auf das Nötigste beschränkt werden. Der Verfasser weist nach, dass die im Titel des Aufsatzes genannten Möglichkeiten bestehen und in eigentlichem Interesse der Mediävistik nicht übersehen werden sollten. Die Tatsache ist, dass in der mediävistischen Forschung — namentlich der letzten Jahrzehnte — das tatsächlich Diplomatische im wesentlichen minder hervorgehoben wird, als dem Anteile des diplomatischen Stoffes innerhalb der Gesamtheit des mediävistischen Quellenmaterials entspricht. Dies ist als eine negative Reaktion auf jene grundsätzlich positive Anregungen, die Sickels Diplomatik der Mediävistik brachte, zu erklären. Die Analyse der ganzen Lage führt zum Ergebnis, dass die gegenwärtige Diplomatik vornämlich dadurch zu leiden hat, dass es nicht gelungen ist mit diplomatischen Mitteln folgerichtig das scheinbar uferlose Gebiet der sogenannten Privaturkunden zu bewältigen. Dazu wäre demnach unbedingt auf internationaler Grundlage eine Mitarbeit zur paläographischen und stilkritischen Erfassung des Materials zu schaffen.